

MEVZUATÜ'L-ULÛM VASITASIYLA GELENEK VE MODERNİTE MEYANINDA SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNE MÜTEVAZİ BİR KATKI

İsmail ÇAKMAK* - Melek ÖZTÜRK*

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda birçok alanda ehemmiyetli gelişmeler tezahür etmiştir. Evvelinde askeri alanda başlayan yenileşme hareketi ahirinde devletin yapısında radikal denebilecek hadiselerin meydana gelmesine ortam hazırlamıştır. Özellikle Batı tarzında açılan okullarda Batı'nın tesiri daha da aşikâr görülmeye başlanmıştır. Bu cihetten bakıldığında, yenileşme dairesinin genişleyerek daha başka alanlara sirayet etmesi 'İmparatorluğu kurtarmak' adına farklı fikir pratiklerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Fakat bu süreç içinde özellikle fikri alanda yapılan çalışmalarda düşünce rotasının batıya dönük olması "öz" kaynaklara mesafeli yaklaşılmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda yenilik adına atılan adımlarda gelenek ile kendilerinin arasına ciddi mesafeler koyan aydınlar, batılı/seküler bir gidişat izlemiştir. Ayrıca yapılan yeniliklerde Osmanlı Devleti'nin sosyal/kültürel yanının ihmal edilmesi de, yenilikçileri daha jakobence kararlar almaya yönlendirmiştir.

Bütün bu gelişmeler kültür hayatının önemli bir şubesi olan eğitim hayatını da derinden etkilemiştir. Doğal olarak bu alanda Batı'dan ithal edilen, sosyolojik tabanı üzerinde umumiyetle çok az düşünülmüş fikir akımları etkili olmuş ve kadim metinler bertaraf edilerek, modern akımlar öne çıkarılmıştır. Günümüz eğitim kitaplarına da bakıldığında bu tesir çok açık bir şekilde görülecektir. Bu görüşlerin zıddına geleneksel metinlerin bize ne sunabilirliği konusunda örnek bir metin olan Taşköprülüzâde'nin eseri *Mevzuatü'l-Ulûm* çok ciddi bir araştırmaya namzettir. İki ciltten oluşan bu eser, ilk bölümünde âlim-talebe ilişkisini irdeleyerek eğitim alanına mutlak anlamda faydalı bilgiler sunmaktadır. Değerlendirmelerimiz de bu cihette olacak ve geleneksel bir metinden bu meyanda nasıl istifade edileceğine dair imkânlar aranacaktır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Sosyal Bilgiler, *Mevzuatü'l-Ulûm*, öğretmen, öğrenci.

A MODEST CONTRIBUTION TO SOCIAL STUDIES EDUCATION ABOUT TRADITION AND MODERNITY BY MEVZUATÜ'L-ULÛM

There had been very important developments on 19th century, in the Ottoman Empire. Previously, the reform movement started in military and then continued to state's body as it could have been described radical events. Especially, west's effects were started to be seen clearly in schools which were opened with western impression. As it seen by this perspective, reform movements developing process through different lines caused different pratics which were aimed to save the empire. But during this process, especially opinion route's direction was in the West on studies that brought distance approach to main sources.

By this approach, serious intellectuals with taken steps, among tradition and themselves in the name of innovation in this area, followed a Western / secular course. Also, on the reform movements which neglected the Ottoman Empire's social and cultural side, the reformers conducted through much more Jacobin ideas. All these improvements were effected the education life which was an important area of cultural life.

*Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Doktora Programı, ismailcakmak1234@gmail.com

*Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, melekozurturk@pau.edu.tr

Naturally, in this area, the ideas which were imported from west and current ideas were settled on less sociological base have been effective. By removing Ancient texts, modern trends were put forwarded. This effect will be seen clearly, when we look at education books. Against these ideas, Taskoprülüzade's work that was named mevzuatulum is a very serious example to research on what traditional texts can be presented about. This work that has been created as two volumes, in the first part by describing scientist- student relationship, presents important information in education area. Our analysis will be by this direction and will be researched possibilities on this kind of traditional texts how will be able to be used.

Key words: education, social sciences, mevzuatulum, teacher, student.

GİRİŞ: Taşköprizâde Ahmed Efendi

Hayatı

2 Aralık 1495'te Bursa'da doğdu. Aileye Taşköprülü nisbesi, Cengiz Han'ın garba yaptığı akınlar sırasında, İran üzerinden Anadolu'ya göç ederek, Kastamonu taraflarına gelmiş, Hayreddin Halil b. Kasım b. Hacı Safa'nın bu şehirdeki Muzafferiyeye medresesine müderris olarak yerleşmesinden sonra verilmiştir{1}. Ahmed Efendi'nin babası, Muslihuddin Mustafa Efendi Yavuz Sultan Selim'in[I. Selim] hocalığını yapmış, fakat bu görevinde uzun süre kalmayarak, II. Bayezid tarafından tekrar müderrisliğe getirilmiştir. Amasya'da Hüseyin'ye, Bursa'da Sultânî'ye ve İstanbul'da Semâniye medreselerinde kendisine görev verilmiştir. Yavuz Sultan Selim, Padişahlığı döneminde Halep şehrini alınca, Mustafa Efendi'yi bu şehrin kadılığına getirmiştir. Babasının bir nasihatini göz önünde tutan Mustafa Efendi bu görevinden istifa ederek, müderrisliğe dönmüştür{2}.

Menşei köklü bir aileye dayanan İsmâmeddin[dinin boyası] Ahmed Efendi, ilk çocukluk yıllarını Bursa'da geçirdi. Sonra Ankara'da Akmedrese müderrisi olan babasının yanında Ku'ran'ı ezberledi. Babasının Üsküp'e tayini üzerine Bursa'ya döndü ve kardeşi{3} ile beraber Alâaddin Efendi'nin yanında sarf-nahiv dersleri aldıktan sonra, Bursa Molla Hüsrev Medresesi'nde müderrislik yapan amcası Kıvâmüddin Kâsım Efendi'nin yanında tahsiline devam etti{4}. Babasının Amasya Hüseyin'ye medresesine tayin edilmesi üzerine, Onun yanında öğrenimini sürdürdü. Babasından Nasıruddin Tusî'nin talebelerinden kazvinli Necmeddin Ömer Katibî'nin(ö. 1294) *Şerh-i Şemsiye* adlı mantık kitabını, Hayalî'nin *Akaid Şerhi*'ni daha sonra Sıracüddin Mahmud Ermevî'nin (ö.1283) mantıkla ilgili eseri *Metâli'ül Envar*'ın Kutbüddin Mehmed Razî (ö.1364) tarafından yapılan şerhini okudu{5}. Dayısının yanı sıra, Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Kocevî, Mahmûd b. Kadızâde-i Rûmî, Muhammed et-Tûnisî gibi âlimlerden dersler alarak tahsil hayatını tamamladı{6}. İlk olarak Dimetoka'daki Oruç Baba medresesinde müderris olarak göreve başladı (1525). Burada Arap Dili ve Ferâize dersleri verdi. Sonra terfian İstanbul'da bulunan Hacı Hasan Medresesine tayin edildi (1527){7}. Mezkûr medresede ilk telif eseri olan *Risâletu'l hamd lillâh*'ı kaleme aldı{8}.

{1} Taşköpri-zâde., *İA*, C. 12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, s. 41; Taşköprizâde, *al-Şakâ-ik al-nu'mâniya*, trc. Mehmed Mecdi, İstanbul 1269, s. 139.

{2} Muslihiddin Mustafa[1453-1529]., *İA*, C. 12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, s. 42.

{3} Nizâmeddin Mehmed erken yaşta vefat etmiştir[1494-1508]

{4} Yavuz, Yusuf Şevki., *Taşköprizâde Ahmed Efendi*, TDV, C. 40, İstanbul 2011, s. 151.

{5} Ecer, A. Vehbi., "Taşköprülüzade Ahmed Üsameddin Efendi'nin Zamanı ve Hayatı (1495-1561)", *Gezher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Taşköprülüzâde Ahmed Efendi Kongresi Tebliğleri*[14 Mart 1989-Kayseri], ed. Ahmet Hulûsi Köker, Kayseri 1992, s. 6. [Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1495-1561) kitabı içinde]

{6} Yavuz, *a.g.m.*, s. 151.

{7} Ebu'l Hayr İsmâmeddin Ahmed Efendi., *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, s. 42-43.

{8} Furat, Ahmed Subhi (inceleme ve notlarla neşreden), *Eş-Şekâ'kun-Nu'mâiyye fî 'Ulemâ'id-Devletil-'Osmanîye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. III.

Babasının vefatının ardından önce Üsküp Alaca İshak Bey (1530), daha sonra İstanbul Kalenderhâne medrelerine müderris tayin edildi (1536). Koca Mustafa Paşa (1537), Edirne Üç Şerefeli (1539), İstanbul Semânîye (1539-1544) ve Edirne Sultan Bayezid medreselerinde müderris olarak görev yaptı (1544). Bursa kadısı olarak görevlendirildi (1545) fakat bu görevden azl edilmesi üzerine tekrar Sahn-ı Seman müderrisi oldu (1547). Son olarak da İstanbul kadılığına getirildi (1551). Ancak yakalandığı bir hastalık neticesinde görme yetisini kaybedince görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1561 yılında vefat etti. Cenaze namazı Fatih Camiinde kıldıktan sonra Fatih'te Âşık Paşa Camii haziresinde bulunan Seyyid Velâyet türbesi yanına defnedildi{9}.

Ahmed Efendi Kelâm, Fıkıh, Tefsir, Mantık, Biyografi, Arap Dili ve Edebiyatı, İlimleri tarihi ve Tıp gibi değişik alanlarda eser vermiş velûd bir âlim olmuştur. Bu eserlerden bir kısmı risâle (makale) niteliğinde ise de, diğer bir kısmı hacimli eserlerdir. Bilhassa Mevzuâtü'l-Ulûm ve Şakâyık isimli eserleri, kendinden sonra bu konuda eser yazan Kâtip Çelebi, Sıdık Hasan Han gibi bir müellife kaynak teşkil etmiştir. Bu eserler bu kıymetli eserleri Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde de basılmıştır{10}.

Eserlerini Arapça olarak kaleme alan Ahmed Efendi, büyük ölçüde şerh ve Haşiye geleneğini sürdürmüştür. Dinî ilimlerde Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Seyyif Şerif el-Cürcânî gibi Eş'ariyye'ye mensup âlimlerin görüşleri etrafında tartışmalar yapmış, Mâtüridî'yi Sünnî kelâm mektebinin kurucusu kabul ederek, Mâtüridî'ye mezhebine bağlı kalmıştır. Tasavvufa da ilgi duymuş ve Halvetiyye tarikatına intisap etmiştir. Böylece felsefe, Kelâm ve tasavvufu birleştiren eklektik bir âlim tipini temsil etmiştir. Sulûs, nesih ve ta'lik yazılarında mahir bir hattat olup buradan kazandığı parayı öğrencilerinin geçimine harcamıştır{11}.

Bazı Eserleri{12}:

- *Miftâhu's-sa'âde ve misbahu's-siyâde fî mevzu'ati'l-'ulûm*{13}: İlimler tarihi ve tasnifiyle ilgili biyobibliyografik ve ansiklopedik bir eserdir. Bu eseri h. 961 (M. 1553) emekli olduktan sonra gözleri görmediği halde yazmıştır{14}. Tercümesindeki ilâvelerle beş yüze yakın ilmin tarifi yapılmış, bu ilimlerle mütehasıs olan ilim adamlarının adları ve konu ilgili eserlerinin isimleri verilmiştir. Kitabın ilmî neşrini Kâmil Bekrî ve Abdülvehhâb Eb'ü-Nûr gerçekleştirmiştir (I-III, Kahire, 1968). Eser müellifin oğlu Kemâleddin Mehmed Efendi tarafından *Mevzûatül-Ulûm* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (I-II, İstanbul 1313). Ancak eser Arapça aslı ile karşılaştırılıp Kemâleddin Efendi'nin tercüme tekniği ve ilâvelerinin değerlendirilmesi henüz yapılmamıştır. Bu tercüme Mümin Çevik tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (*Mevzuatü'l-Ulûm: İlimler Ansiklopedisi*, I-II, İstanbul 1975){15}.

{9}Ebu'l Hayr İsameddin Ahmed Efendi., *a.g.m.*, s. 43 ve Yavuz, *a.g.m.*, s. 151.

{10}Karabulut, Ali Rıza., "Taşköprü-zâde'nin Eserleri", *Gezher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Taşköprülüzâde Ahmed Efendi Kongresi Tebliğleri*{14 Mart 1989-Kayseri}, ed. Ahmet Hulûsi Köker, Kayseri 1992, s. 113. [Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1495-1561) kitabı içinde]

{11}Yavuz, *a.g.m.*, s. 151.

{12}Detaylı bilgi için bkz., Yavuz, *a.g.m.*, s. 151-152 ve Karabulut, Ali Rıza, *a.g.m.*, s. 113-131.

{13}Eser hakkında geniş bilgi bkz. Çaldak, Süleyman, "Taşköprülüzâde'nin Mevzû'âtü'l Ulûm'undaki İlimler Tasnifi Üzerine", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2005, C. 15, S. 2, s. 115-146.

{14}Duman Ali, "Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'atu'l-Ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkıh ile İlgili İlimler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/1, C. III, S. 5, s. 50.

{15}İpşirli, Mehmet., "Taşköprüzâde Kemâleddin Efendi", *TDV*, C. 40, İstanbul 2011, s. 153.

- *Eş-şeka'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye* (M. 1557){16}: Ahmet Subhi Furat Mecdî Mehmed'in ilâvelerini dipnotlarda göstererek eseri yayımlamıştır (İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985). Müellif mezkûr eseri neden telif ettiğini
- eserinin başında şöyle açıklamıştır: “Osmanlı Türklerinin yaşadığı topraklarda yetişen âlim ve şeyhlerin hayatlarına ait bilgiler ve menkıbeler maaselef henüz toplanmamıştır. Oysa müellif ve tarihçiler, diğer İslâm ülkelerindeki âlimlerin ve ileri gelen zevatın menkıbelerini tedvin etmişlerdir”. Bu endişe ile bir dostunun arzu ile harekete geçerek bu eseri hazırlamıştır. Müellifin yaşadığı asır H.X, (M. XVI) asır, Arap edebiyatının da bu nevi eserler bakımından talihli bir asırdır. Bunlar arasında Ali eş-Şafi'î (ö.1494), Es-Sehavî (1495), Ahmed b. Muhammed el-Medenî (ö.1525), Zeynuddin Ömer el-Halebî (ö.1529) sayılabilir{17}.
- *Nevâdirü'l-ahbâr fî menâkibi'l-ahyâr*: Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiin ile din, hukuk, kelâm, tıp, astronomi âlimleri ve filozofların menkıbelerine dairdir.
- *El-Me'âlim fî 'ilmi'l-kelâm*: Kadı Beyzâvî'nin *Tavâli'u'l-envâr*'ındaki sisteme göre yazılmıştır. Genellikle Fahreddin er-Razî, Seyfeddin el-Âmidî, Seyyid Şerif el-Cürcanî gibi Eş'ariyye âlimlerinin eserlerinden yapılmış iktibaslardan oluşan eserin ulûhiyyet, nübüvvet ve sem'iyât bölümleri üzerine Mehmet Emin Yağcı, *Taşköprizade Ahmed Efendi'nin el-Meâlim* eseri adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1997, MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- *Letâ'ifü'n-nebî*: Kırk hadisin derlenip şerh edildiği bir eser olup sadık Cihan tarafından yayımlanmıştır (Sadık Cihan, “Taşköpri-zâde Ahmed Efendi'nin *Letâ'ifü'n-nebî* isimli kırk hadisi” *İİFD*, sayı: 4, 1980)

Yaşadığı dönem

Taşköprülüzâde Ahmet Efendi Osmanlı Sultanlarından Sultan II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerinde yaşamış ve yaşanan hadiseler şahit olmuştur. Bu dönemlerde zaman zaman ciddi olaylar yaşanmış olsa da, umumi olarak Osmanlı Devleti için müreffeh bir fetih dönemi de olmuştur. II. Bayezid Macaristan'a (1492) ve İspanya'ya (1487 ve 1510) seferler yapılmış, Yavuz Sultan Selim Şii-Safevi yayılmasını durdurulmuş, Mercidabık'ta (1516), Ridaniye'de (1517) yapılan iki savaş ile memlûklular tarih sahnesinden silinmiştir. Mısır ve Suriye bölgelerinin fethiyle Osmanlı siyasi gücünü İslâm dünyasında üstün konuma getirmiştir{18} XVI. yüzyılın başlarından itibaren de Osmanlılarda Sünniliği bir devlet politikası haline getirme eğilimi güçlenmiştir{19}.

Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle Osmanlıların Avrupa'daki gücü yeniden etkili olmaya başlamıştır. Batı siyaset arenasında bir denge unsuru haline gelmeye başlamıştır. 1521'de Belgrad, 1522'de Rodos'un zaptı Avrupa'ya karşı karadan ve denizden yönelişlerin ilk adımlarını oluşturmuştur. Mohaç Savaşı (1526), Viyana kuşatması (1529), Alman Seferi (1532), Boğdan Seferi (1538), Preveze Deniz Zaferi (1538), Hint Deniz Seferleri (1538) gibi ve başka birçok olay mezkûr padişah döneminde meydana gelmiştir{20}.

{16}Bu eser günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Taşköprülüzâde Ahmet Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, çev. Muharrem Tan, İz Yay., 1.b., İstanbul 2007.

{17}Furat, *a.g.e.*, s. VII, VIII.

{18}Ecer, A. Vehbi, *a.g.e.*, s. 5

{19}Emecen, Feridun., “Osmanlılar/Klasik Dönem(1300-1774)”, *TDV*, C. 33, İstanbul 2007, s. 493.

{20}Emecen, *a.g.e.*, s. 494.

Mevzuat'ül Ulûm'dan Sosyal Bilgiler Eğitimine Muhtelif Referanslar

Ati'nin inşasında, Hâl anlatılırken, maziden gelen atıflar olmazsa olmazdır. Bu anlamda Selçuklu'ya, Osmanlı'ya ve nihayetinde Cumhuriyet'e dair getirdiğimiz bütün açıklamaların temelinde mazideki birikimin katkısı tartışılmazdır. Bu noktada, klasik diye tabir edilen eserlerden ve müelliflerinden istifade etmemiz birikime yapacağımız katkı açısından oldukça önemlidir. .

Lakin bu tür eserlere eğitim tarihi içinde sathi bir yer verilmiş olması, hatta çoğu zaman görmezden gelinmesi, sonrasında yapılan modern! diye tabir edilen araştırmalarda referans kaynağı olarak verilmeye tenezzül dahi edilmemesi, külliye bir eğitim tarihi yazımında ciddi eksikler meydana getirecektir. Ayrıca bu eserlerde, sosyal, kültürel, siyasal parçaların yekvücut olarak yer alması, konuları itibarıyla de kendi içinde muhtelif parçalar barındırması, birçok alanda yararlı olabileceğini ispatlar niteliktedir

Günümüzde Batı literatürü, Avrupa kıtasının düşünce tarihinde yeri olan Erasmus, Comenius, Pestalozzi, Herbart gibi düşünürlerin yapıtları yeni bakış açılarıyla sürekli ve yeniden yorumladıklarını görmekteyiz. Türkiye'de ise Tanzimat sonrası batılılaşma hareketi ile başlayan süreç, alanıyla ilgili bilimsel düşünce üretmede yerli kaynaklara yeterince önem vermeyen ve hatta küçümseyen sözde aydınların yetişmesine yol açmıştı. Özellikle eğitim bilimi kitaplarında yabancı kaynaklara oldukça atıf yapılırken, bu coğrafyanın kendi kaynaklarına neden atıf yapılmadığını anlamakta güçlük çekiyoruz{21}.

Eğitim tarihinin seyri içinde yerli kaynaklara bir mekân bulmak adına *Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-î Alâ'î Üzerine Okumalar* kitabı bir girizgâh olmaya namzet bir eserdir. Kitap eseri vatandaşlık, değerler, iyilik, dürüstlük cihetinden ele almış ve öğretim yöntemleri açısından da değerlendirmiştir. *Kınalızâde* bazı konulara doğrudan değinmese de, dolaylı olarak parçalar halinde yorumlar getirmiştir. Örneğin, eğitimin içeriği ilgili görüşlere doğrudan rastlanmamıştır. Fakat içeriğin genel çerçevesinde yola çıkarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır{22}.

Kınalızâde eserlerin bilimsel atıf metodunu kullanarak, kaynaklara erişimi kolaylaştırmıştır. Ayrıca kitabın içinde bol miktarda şiir, hikaye, analogi kullanmıştır. Bunu ise içerikte somutta soyuta, bilinenden bilinmeyene ilkesini kullanmıştır. Analogi ve hikâyelerde bu sağlanmıştır{23}.

Bu açıdan değerlendirildiğinde zaman Taşköpülü'nün *Mevzuat'ül Ulûm* adlı eseri incelenmeye teşnedir. Kitap tasnif olarak altı asıldan mürekkeptir. Eserin orijinali Arapça'dır. Tam olarak Türkçeye tercüme edilmemiş fakat Mümin Çevik{24} tarafından sadeleştirilmiş ve yayımlanmıştır. Eserin muhtevasının sadece içindekiler kısmına göz gezdirildiğinde bile oldukça geniş olduğu ortadadır. Klasik bir metin olmasına rağmen biraz sonra bahsi geçecek olan konularda örneklerden de anlaşılacağı gibi Türk Eğitim Tarihi açısından ehemmiyetli bir kaynak olarak fayda sağlamaya aday bir eserdir. Özellikle ilim, üstat[öğretmen], talebe[öğrenci] gibi muhtelif konularda ehemmiyetli bilgiler sunmaktadır. Bizde mezkûr kitaptan cüzler ıktibas ederek bu konulardaki bakış açısını anlamaya çalışacağız.

Taşköprülüzâdenin eseri doğrudan eğitim kitabı olmasa da dolaylı anlamda değinmeler mevcuttur. Belki bunları bir araya getirmek, risale niteliğinde bir eser ortaya çıkarabilir. Şu anda modern eğitimciler eğitim yöntemleri üzerinde sıkı bir şekilde teoriler ortaya atarken, yıllar önce Taşköprülüzâde, "ömür kısa, öğrenme vasıtalarını bile öğrenmek zordur{25}" diyerek farklı bir bakış açısı getirmiştir.

{21} Ata, Bahri (ed)., *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-î Alâ'î Üzerine Okumalar*, Pegem Akademi Yay., 2.b., Ankara 2015, s. III-IV.

{22} Taze, Hülya Karaçalı., "Kınalızâde Ali Efendi ve Eğitimin İçeriği", *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-î Alâ'î Üzerine Okumalar*, Pegem Akademi Yay., 2.b., Ankara 2015, s. 42.

{23} Taze, a.g.m., s. 42-43.

{24} Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Mevzuat'ül Ulûm*, C. I-II, sad. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 2011, s. 27.

{25} Taşköprülüzâde, a.g.e., s. 23.

İlim, bilimi kapsar makamından hareketle, ilim fazileti konusunda Taşköprülüzâde şunları dile getirmiştir{26}:

“Bir şeyin fazileti ve şerefi, ya zâtıyla olur, yahut da zâtından ayrı bir sebeble olur. Ama ilim, bu iki şerefi, aynı zamanda, kendinde bulunduruyor. İki fazileti de içine alıyor. Zira ilim, kendi zâtında lezzetlidir. Bu yüzden, zâti olarak matlubdur, istenmektedir. Zâti olmayarak da lezizdir. Bu bakımdan da arzu edilmektedir. Zâti olan lezzetini, bununla meşgul ehli bilmektedir. Zira bu, sonu gelmeyen bir lezzettir. Bundan üstün başka bir lezzet yoktur. girip ilerlemezler” derdi”.

Taşköprülüzâde, eserinde talebenin şart ve vazifelerini açıklamış, bunun örneklerini ise, eski Yunan medeniyetinden başlayan alıntılarla bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Ona göre{27}:

“Talebenin şart ve vazifeleri çoktur. Zeynon (Ksenefon) der ki, Aristo’dan işittim. Üstadım Aristo dedi ki, üstadım Eflatun’dan işittim. O da dedi ki, üstadım Sokrat’tan işittim. Derdi ki: hikmet yani ilim öğrenmeye azim ve niyet edenin, çocuk denecek kadar taze, genç olması, gönlünde bir şeye yer vermemesi, sıhhatli ve dünya zevk ve lezzetlerine kavuşmaya önem vermemesi lazımdır. İlme karşı sevgisi o derece olmalıdır ki, ilim üzerine bir şey tercih etmemeli, seçmemeli, başka şeylerin erbabı ile yar olmamalıdır. Sözünde çok doğru olup doğrudan başka bir şey söylememelidir. İnsaf ve adalet önünde eğilmeli ve bu sıfat, zahmetsiz olarak, kendisinde hâsıl olur. Dindar, emin, dinî ve şer’î işlerini bilen, dinin vaciplerinden birini ihlâl etmemeli ve peygamberinin helâl dediğine haram, haram dediğine helâl dememelidir. Onun zamanındaki umumî âdetlere uymalı, muamelatta, insanlarla alış-veriş ve görüşmede, rıfk ve güzel ahlâk üzere bulunmalıdır. Katiyen halkın kötülüğünü düşünmeyen ve istemeyen, güzel ahlaklı, iyi huylu olmalıdır. Kendinden aşağı olana acımalı ve insafı olmalıdır. Yemeye, içmeye düşkün olmamalıdır. Obur ve pervasız olmamalı, lüzumsuz çok konuşmamalıdır. Kendine yetecek miktardan ziyade mal ve para biriktirmekle meşgul olmamalıdır. Çünkü bu meşguliyet, ilim ve kemâl tahsiline mâni olur”.

Ayrıca, eserin yazıldığı mezkûr dönemde bir eğitim talebesinin ilim seyrü sülûkuna girmesi için imtihan edildiğinden bahsedilmiştir. Bu süreçte ahlaki yeterlilik ön planda tutulmuş, sonrasında ise istidatına bakılarak, ona göre karar verilmiştir, bunu eserinde müellif şöyle anlatıyor{28}:

“Bazı geçmiş ümmetlerden hikâye olunur ki, ilim talebinde bulunanı önce imtihan ederlerdi. Kendisinde kötü huy, beğenilmeyen ahlâk ve sıfatlar bulsalar, onu ilim öğrenmekten şiddetle men ederlerdi. Özür dileyip sebebini şöyle beyân ederlerdi: Böyle bir kimseye ilim, âfet ve fesat olup, onunla bozgunculuk yapar. Ama ahlâkını güzel bulsalar, onu mektebe alıp, ilim öğretmekle meşgul olurlar ve onu ilmi ikmal etmeden, bitirmeden bırakmazlardı. Çünkü ilimde eksik kalmak, kendinin ve başkasının dinini bozar veya değiştirir.(Yarım Âlim din yıkar, yarım tabîb beden yıkar sözü)”.

Ayrıca, ilim üzerinde çalışırken bir yoğunlaşmanın mutlak surette gerekli olduğu, fikri anlamda pejmürde bir düşünce yapısının zararı üstünde durularak şunlar eklenmiştir{29}:

“Demişler ki, dağınık fikir, küçük bir dere gibidir. İçindeki suyun bir kısmını toprak emer. Bir kısmı buharlaşır, havaya çıkar. Böylece, sulayacağı tarlaya varmadan biter. İşte bu doğru temsilden, dağınık düşünceli olmanın, ilim öğrenmeye engel olacağı açıkça anlaşılmış oluyor”.

Talebe-öğretmen ilişkisine gelince de, bu ilişki tamamen saygı ve sevgi üzerine kurularak, edebî bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu durum şöyle kelâma dökülmüştür{30}:

“Talebe üstadının yanında yumuşak toprak gibi olmalı, üzerine ne kadar yağmur yağarsa, emip içine almalı, başka yere akıtmamalıdır. Üstadının her sözüne uymalıdır. Hatta sözünü doğru bulmasa bile. Zira, yolda yürüyen kimse, kendine yol gösteren kimsenin hata ettiğini sansa da, gittiği yolun doğru, korkusuz ve endişesiz olduğunu bilir.

{26}Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 36.

{27}Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 39.

{28}Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 40.

{29}Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 43.

{30}Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 43.

Görmez misin ki, Hazret-i Musa aleyhisselâm, Hazret-i Hızır'a müracaatta, kendini zorlayıp, bir miktar sabır etmedi. Sonunda Hızır aleyhisselâmla arkadaşlıktan ayrılması lâzım gelip, Hazret-i Hızır: "işte aramızdaki fark budur" dedi".

Şu anki uygulanmaya çalışılan modern eğitim modeli "öğrenci merkezli"dir. Yani pragmatik değeri olan bilginin doğruluğu üzerine kurulmuş ve şiarı ise kişinin gelişimine katkıda bulunup, yaparak, yaşayarak metoduyla deneyim sağlamaktır. Öğrenilen bilgiler ise bu modelin mihenk taşıdır. Bu eğitim modelinde öğrencinin öğretmene nazaran aktifliği daha ön plandadır. Kadim bir metin olan Mevzuat'ül Ulûm'da öğrencinin misyonu şöyle anlatılmıştır {31}:

"İlim talebesi, zekâsının ve zihninin keskinliğine, kuvvetliliğine güvenip, ilimden mahrum ve geri kalmamalı, câhil ismini taşıyamamalıdır. Nitekim: "İlim, sadrlarda, yani kalblerdedir, satırlarda değildir." denmiştir. Hazret-i Ali (Kerremallahü vecheh) buyurdu: "İlim zor açılan bir kilittir. Anahtarı sual'dir." Yani öğrenmek için sormaktır".

"İlim talebesinin her zaman derin ilim kitaplarını okuması, bunu yani ilim okumayı adet haline getirmesi, bunun için de sıkıntı ve zahmete katlanması lazımdır. Çünkü ince ve derin bilgiler, ancak doğru düşünce ve gayret ile anlaşılabilir. Bunun için: "düşün, erişirsin" buyuruldu. Özellikle konuşmadan önce düşünmek, söylemeden evvel ne söyleyeceğini bilmek lazımdır. Çünkü söz oka, mermiye benzer. Bir çıktı mı, bir daha geri gelmez. Bunun için söylemeden önce, düşünmeli, doğru olmak, eğriliği gidermek, hataya düşmemek için önceden tedbirini almalıdır".

Ayrıca günümüz enformasyon çağında kâğıt ve kalem kullanımı çok elzem olmasa da, Mevzuat'ül Ulûm'da bir ilim talebesinde bulunması gerek vasıf şöyle anlatılır {32}:

"İlim talebesinin her zaman kalem kâğıt yanında olup, duyduğu ilim ve kaideleri yazması gerektir demişlerdir. Nitekim saklanan şey zihninden, aklından çıkabilir, ama yazılan uzun zaman kalır denmiştir".

Talebenin öğrenme konusunda görevleri olduğu gibi, öğretmenin de yani üstadında belli görevleri vardır. Bunlar şöyle sıralanır {33}:

"Üstat, talebesine nasihat edici ve mütevazı olmalıdır. Bununla beraber vakarını muhafaza edip, gününün çoğunu onlara ilim öğretmeye vermelidir. Her talebesini ilim öğrenmeye teşvik etmeli, sevgi ve şefkat gösterip, isteklerini incelemeli ve halletmelidir. Onlardan meydana gelen kusur ve kabahatlere katlanmalı, dünya ve âhiret işlerinde düşünüp, elden geldiği kadar onlara yardımcı olmalı, haklarını gözetmeli, iyilik ve ihsân etmelidir".

"Üstadın sözü, işine hareketine uygun olup, talebeye yapmasını buyurduğu şeyi, önce kendi yapmalıdır. Ancak böyle sözün tesiri olur. Yaptığı işler sözüne uymazsa, kendi kendini tekzip edip, emirleri yapmak, yasaklardan kaçınmak mümkün olmaz. İnsanlar ondan ve sözünden yardım ve sözünden yardım beklemekten nefret eder. Onunla bir arada bulunmaktan kaçınırlar. Çünkü insanların çoğu taklit eshabı (bir kimseden duyduğu ve gördüğü ile amel eder) olduğundan, bir söz söyleyenin, hâline, görünüşüne bakarlar. "söylenene değil, söyleyene bak" sözünü yerine getirecek hakikat sahipleri pek az bulunur".

"Ders verirken, yani ilim öğretirken, sabırlı olup, gazabını, kızgınlığını yenmeli, hemen kızmamalıdır. Öğretirken, şaka ve lüzumsuz şeyler söylememeli, ciddiyetten ayrılmamalıdır. İlim öğretme esnasından bu tür hareketler, kalbin kararmasına ve Allahü Teâlâ'yı unutmasına sebep olur. Gülmemeli ve oynamamalıdır. Bunlar kalbi öldüren belaları çekerler. Her zaman hilm, vakar, sabır, rıfk, iyi huy ve güzel hareket etmeyi âdet ve prensip haline getirmelidir. Bazı durumlarda sözü makbul olmasa, önem vermemeli, benim vazifem, bildirmek ve irşad etmektir; hidâyet ve tevfiik Hak Teâlâ'dandır demelidir".

{31} Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 50 ve 62.

{32} Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 63.

{33} Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 76 ve 81.

{34} Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 71.

Kitapta ilmin mahiyeti ve kime öğretileceği konusunda da fikirler beyan edilmiştir. İlmün öğretirken nasıl bir yol izleneceği şöyle anlatılmıştır {34}:

“Ehil olmayana ilim öğretmek, büyük bir cürüm olduğu gibi, ilim öğrenmeye istidatlı, âlimlerden faydalanmaya uygun olanlardan ilmi esirgemekte büyük suç ve beğenilmeyen bir iştir. Nitekim Allahü Teâlâ Âli İmrân suresi yüz seksen yedinci âyetinde: “Allahü Teâlâ, Kur’an-ı Kerim’in manasını, içindeki kıymetli hükümleri, insanlara bildirmek ve o ilimleri esirgememek için âlimlerden misak ve söz aldı” buyuruyor. Büyük âlimlerden bazısı buyuruyor: “ilmi, ehli olmayana vermek, ilmi zay ve telef etmektir. Ehline vermemek ise zulüm ve cevrdir. Âlimlere ikisi de haramdır”.

Kitabın bu alıntılar dışındaki anlatımı daha çok ilimlerin[lügat, vaaz, sarf ilimleri vs.] açıklanmasından ibarettir. İkinci cilt ise, daha ilmihal niteliğini andırır. Fakat önemli nokta vardır ki, kitabın eğitim tarihi kitaplarında referans olarak kullanılmaması oldukça garipsenecek bir durumdur. Sadece talebe-üstat arasındaki aktif bağ incelendiğinde dahi eğitime yapacağı katkı oldukça ehemmiyetlidir.

KAYNAKLAR

Kitap

Ata, Bahri (ed)., *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-î Alâ'î Üzerine Okumalar*, Pegem Akademi Yay., 2.b., Ankara 2015.

Furat, Ahmed Subhi (inceleme ve notlarla neşreden), *Eş-Şekâ'kun-Nu'mâiyye fî 'Ulemâ'id-Devletil-'Osmanîye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Mevzuat'ül Ulûm*, C. I-II, sad. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 2011.

Makale

Çaldak, Süleyman, “Taşköprülüzâde'nin Mevzû'âtı'l Ulûm'undaki İlimler Tasnifi Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2005, C. 15, S. 2.

Duman Ali, “Taşköprüzâde Ahmed Efendi ve Mevzu'atu'l-Ulûm'da Yer Alan Usul ve Fıkh ile İlgili İlimler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/1, C. III, S. 5, s.47-64.

Ebu'l Hayr İsmâeddin Ahmed Efendi., *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.

Ecer, A. Vehbi., “Taşköprülüzâde Ahmed Üsameddin Efendi'nin Zamani ve Hayatı (1495-1561)”, *Gezher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Taşköprülüzâde Ahmed Efendi Kongresi Tebliğleri[14 Mart 1989-Kayseri]*, ed. Ahmet Hulûsi Köker, Kayseri 1992, s. 6. [*Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1495-1561)* kitabı içinde]

Emecen, Feridun., “Osmanlılar/Klasik Dönem(1300-1774)”, *TDV*, C. 33, İstanbul 2007.

İpşirli, Mehmet., “Taşköprizâde Kemâleddin Efendi”, *TDV*, C. 40, İstanbul 2011.

Karabulut, Ali Rıza., “Taşköprü-zâde'nin Eserleri”, *Gezher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Taşköprülüzâde Ahmed Efendi Kongresi Tebliğleri[14 Mart 1989-Kayseri]*, ed. Ahmet Hulûsi Köker, Kayseri 1992, s. 113. [*Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (1495-1561)* kitabı içinde]

Muslihiddin Mustafa[1453-1529]., *İA*, C. 12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.

Taşköpri-zâde., *İA*, C. 12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.

Taze, Hülya Karaçalı., “Kınalızâde Ali Efendi ve Eğitimin İçeriği”, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-î Alâ'î Üzerine Okumalar*, Pegem Akademi Yay., 2.b., Ankara 2015.

Yavuz, Yusuf Şevki., *Taşköprizâde Ahmed Efendi*, *TDV*, C. 40, İstanbul 2011.

Kısaltmalar

İA: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi